

12. Hafta: Ülkemizde Bibliyografik Denetim Faaliyetleri ve Hukuk Kaynakları: Yasal Yapı ve Kurumsal Yapı, Bibliyografik Denetim Araçları (Bibliyografyalar, Kataloglar, Dizinler ve Özler, Bibliyografik Veri Tabanları)

BİBLİYOGRAFİK DENETİM

Çağımızın bilgi birikimi, insanlığın ortak çaba ve katkısı ile oluşturulmuş ve oluşturulmakta olan çok değerli bir kaynaktır. Büyük özverilerle sahip olduğumuz bu kaynak, kullanıldıkça yenilenmekte ve katlanarak artmaktadır. Ancak, bu yenileniş ve artış, bizleri her zamankinden daha fazla bilgi erişim sorunuyla karşı karşıya getirmiştir. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler, sosyal, kültürel ve ekonomik değişimler, dünya üzerindeki bilgi üretimini hızla artırmış; dolayısıyla bilgiye ulaşmak ve elde etmek önemli bir sorun haline gelmiştir. Bu sorun bilginin denetimini zorunlu kılmaktadır.

İnsanın bilgi ve kültür birikimini kaydederek sonraki kuşaklara aktarması, onu diğer canlılardan ayıran en önemli özelliğidir. Kayıtlı bilgilere gerektiği anda, gereğince hızlı ve tam olarak ulaşılabilmesi ise onların bibliyografik kayıtlarının yapılabildiği düzenlenmiş olması şartına bağlıdır. Çünkü var olan bilgiye erişim bilginin nerede, ne biçimde, ne zaman ve nasıl üretildiğinin bilinmesi ile mümkün olabilir.

Kütüphanecilikte bibliyografik denetim olarak adlandırılan bu işlemler için çok sayıda tanımlama yapılmıştır. Bibliyografik denetim kavramındaki “bibliyografya” sözcüğü, geniş anlamıyla her biçimdeki materyalin (kayıtlı bilginin) listesi olarak tanımlanabilir. Bibliyografyanın ilk işlevi, kayıtlı bilgiyi tek tek listelemektir. Listelerin amacı bilginin varlığını duyurmaktır. Ancak bibliyografyanın işlevleri basit bir liste hazırlamakla sınırlanmaz. Bibliyografya oluşturulurken, derme sağlanır, tanımlanır, sınıflandırılır, düzenlenerek yayınlanır. Dolayısıyla bibliyografya, her tür bilginin kaydedilmesi için belirli tekniklere dayanarak yürütülen işlem ve amaçlardır.

“Denetim” sözcüğü ise, İngilizce “control” sözcüğünün Türkçe karşılığı olarak kullanılmaktadır. Denetimden amaç, hangi bilginin nerede, ne zaman yayınlandığını ve nasıl elde edilebileceğini belirlemek, dolayısıyla yayının kendisine ulaşımı gerçekleştirmektir (Baydur, 1982: 19-20).

Chaplin, bibliyografik denetimi “mevcut basılı materyalin düzenlenmiş ve ulaşılabilir kaydı demektir” şeklinde tanımlamaktadır (Chaplin, 1978: 49). Bu tanımda basılı olmayan materyal kapsam dışı kalmıştır. Hickey ise bibliyografik denetim için “tekrar elde edilebilmesini sağlamak üzere her tür materyali kimliklemek için düzenlenmiş işlemler” demektedir (Hickey, 1980: 234).

Ülker Sanalan’ın doktora tezinde ise bibliyografik denetim şöyle tanımlanmaktadır: “İnsanlığa ait bilimlere katkısı olan her türde basılmış, yayınlanmış, hatta gör-ışit araçları ile ilgili gereçlerin etkin ve örgütlenmiş sınıflandırılması ve kayıtlanması” (Sanalan, 1977: 13). Gülbün Baydur ise bibliyografik denetim konusunda şu ifadeleri kullanmaktadır; “bibliyografik denetim, enformasyon hizmetlerinde temel etkinliği oluşturur. Basit olarak sağlama ve depolama, bunların organizasyonu ve denetimi, dokümanların veya bilginin çeşitli düzeylerdeki hizmetlerle kullanıcıya sunulması” (Baydur, 1982: 22). Özer Soysal’a göre, “bibliyografik denetim, basılmış ve çoğaltılmış materyallerin düzenlenmesini bunun için de materyalin önce belirli merkezlerde toplanması, belirli standartlar ışığında kimliklerinin saptanması ve bir mantık silsilesi içinde gruplandırılmasını gerektirir...” (Soysal, 1962: 16).

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere bibliyografik denetim, tüm kayıtlı bilgiye ulaşabilmek için bunların kimliklenmeleri, konu analizi yoluyla da konu başlıkları ve sınıf numaralarının saptanması şeklinde gerçekleştirilen amaç ve işlemlerdir. Buraya kadar sıraladığımız tanımların ortak noktası, bilgiye erişimi sağlamak amacıyla, her tür materyale ilişkin bibliyografik verileri, belli bir düzen içinde elde ederek denetimi sağlamaktır.

Denetimden amaç ise, gereksinim duyan kişiye, gereksinim duyduğu bilgiyi en kısa zamanda ulaştırmaktır.

Gelişen iletişim ve enformasyon teknolojisi bağlamında bilginin kaydedildiği ortamlar da sürekli değişmekte ve yenilenmektedir. Bibliyografik denetim, hangi ortamda bulunursa bulunsun bilgiyi tespit etmek, düzenlemek ve kullanıcıya sunmak amacıyla kayıtlı bilginin analiz edilerek bibliyografik kayıtlarının oluşturulması işlemlerini içerir. Bu işlemlerin, kayıtlı bilginin denetim altına alınması ve kullanıcıların bu kayıtlı bilgiye erişiminin sağlanması olmak üzere temelde iki hedefi vardır.

Bu açıklamalar ışığında bibliyografik denetim, basılı ve elektronik ortamda üretilen kayıtlı bilginin tespit edilmesi, kayıtlı bulunduğu ortam dikkate alınarak bibliyografik tanımının yapılması, söz konusu bibliyografik kimliklerin sınıflandırılarak denetim ve erişim araçlarının hazırlanmasına yönelik faaliyetlerin bütünüdür şeklinde tanımlanabilir.

Bibliyografik denetimde kaydedilen materyale hızlı ve etkin bir erişimin sağlanması temel amaçtır. Bu da doğru ve zamanında tutulacak bibliyografik kayıtlarla gerçekleştirilebilir. Clarke bunu, “bibliyografik denetim, kaydedilen materyale ulaşım sağlanmadığı sürece geçersizdir” sözleriyle vurgulamaktadır (Clarke, 1978: 130). Günümüzde, bilgi erişim sistemi ile bibliyografik denetim birbiriyle iç içe olgular olarak kabul edilmektedir. Her ikisinde de materyale veya içeriğine erişmek söz konusudur. Çünkü bibliyografik denetim, dokümanın içeriği ile ilgilendiği sürece, bir ölçüde de bilgi erişimi sağlamaktadır. Ancak, bibliyografik denetim, materyalin içeriği ile ilgili olan genel işlemleri içerdiği için bilgiye erişim sınırlı olabilmektedir. Bu durum, bibliyografik denetim etkinliğinin boyutuna bağlıdır. Ancak bibliyografik denetim, bilgiye erişim yolunda ilk ve önemli bir adımdır.

Bibliyografik denetim, bilgi erişim araçlarının hazırlanmasına kaynaklık edecek bir alt yapı faaliyeti ve bilgi erişimin ön şartıdır. Ulusal bibliyografik denetim faaliyeti bir ülkedeki tüm konulara ilişkin bilgi erişimi doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda amacına uygun şekilde bibliyografik denetimin yürütülmediği bir ülkede hukukçuların, hukuk araştırmacılarının da istenilen düzeyde hukuk kaynaklarından yararlanabildiği söylenemez. Bilgiye erişim yöntemi ne olursa olsun denetim altına alınmamış, erişimde kullanabileceğimiz bibliyografik verileri tespit edilmemiş bir bilgi ya da belge yığını içinde araştırmamız için yeterli bilgiyi elde etmemiz çok zor hatta imkansızdır.

Ülkemizdeki bibliyografik denetim faaliyetlerinin niteliği, olumlu ya da olumsuz olarak hukuk araştırmalarını da doğrudan etkileyecektir. Çünkü ulusal bibliyografik denetimin kültürel amacı, konusu ne olursa olsun her tür kullanıcıyı gereksinim duyduğu bilgiye ulaştırmaktır.

Yasal Yapı

Bibliyografik denetimin yasal tabanı “derleme kanunu”dur. Ulusal bibliyografik denetimin gerçekleşebilmesi, bir takım koşulların karşılanmasına bağlıdır. İlk olarak o ülke içinde üretilen her tür materyale ulaşmak gerekir.

Materyale ulaşma ve elde etme için kabul edilen en genel yöntem olan *derleme*, bir merkez tarafından her yeni yayının bir ya da birkaç kopyasının (genellikle kanun gereğince) zorunlu olarak sağlanmasıdır (Cesur, 1986: 18).

Lorr’a göre derleme, “devlet tarafından yayıncıların, ürettikleri her tür yayından, belirli bir kopyasını, gösterilen süre içerisinde, önceden belirtilmiş kütüphane ya da benzer kuruluşlara vermekle yükümlendirildiği yasal bir düzenlemedir” (Lorr, 1995: 94).

Ülkelerin sosyal, kültürel ve ekonomik yapılarına göre değişiklik gösteren derleme uygulamalarında, amaç konusunda hemen hemen bir görüş birliği söz konusudur. Derlemenin amaçları Sağlamtuğ tarafından şu maddeler altında toplanmıştır:

- 1) Ulusal kültür mirasının saklanması, korunması, gelecek kuşaklara aktarılması,

- 2) Telif haklarının korunması,
- 3) Sansür (Basının denetimi),
- 4) Değişim materyali sağlanması,
- 5) Bibliyografik denetim, ulusal bibliyografyanın oluşturulması,
- 6) Kütüphane koleksiyonunun oluşturulması ve geliştirilmesi,
- 7) Ulusun kültürel ve düşünsel yaşamına ilişkin çeşitli istatistiksel verilerin sağlanması,
- 8) Devlet yayınlarının sağlanması,
- 9) “Gri yayınlar”ın sağlanması (Sağlamtuñ, 1998: 216).

Bir milletin en büyük zenginliklerinden biri olan kayıtlı bilgi birikiminin gelecek nesillere aktarılmasını sağlayan “derleme”, XVI. yüzyılda Fransa’da başlayarak tüm ülkelerde uygulanan bir yöntem olmuştur. Gelişmiş ülkelerden yaklaşık 300 yıllık bir gecikme ile başlayan ülkemizdeki derleme çalışmaları, uzun bir süre yalnızca basının denetlenmesi amacı ile yapılmıştır.

Günümüzde ülkelerin derleme sistemleri birbirine benzememektedir. Ancak, UBC (Universal Bibliographic Control Office) tarafından her ülkenin mevcut koşullar ve beklentilere uygun olarak derleme kanununu yaygınlaştırması ve gözden geçirmesi önerilmiştir. Derleme sistemleri arasındaki farklılıklar özellikle kapsam, yükümlülükler, derlenecek kopya sayısı gibi konularda ortaya çıkmaktadır. Derleme kanunlarının yalnızca basılı materyali değil, baskı tekniğinden ayrı yöntemlerle üretilen ve çoğaltılan her türdeki materyali kapsamaması gerekmektedir. Ancak pek az ülkede uygulama bu şekilde gerçekleşebilmektedir.

Ülkelerin çoğunda derleme çalışmalarının yönetildiği ve kopyaların saklandığı yer genelde ulusal kütüphanelerdir. Bunun yanında kopyalardan diğer tür kütüphanelerinde alıyor olduğu görülmektedir (Sağlamtuñ, 1998: 217). Derleme çalışmalarının idaresi de ya ulusal kütüphane içinde kurulan bir birim, ya da Fransa ve Türkiye örneğinde olduğu gibi ulusal kütüphaneden bağımsız bir birim tarafından yürütülmektedir.

Batı ülkelerinde başlangıcı 16. yüzyıla kadar uzanan derleme uygulamaları Osmanlı İmparatorluğu’nda, 19. yüzyıl ortalarına kadar bile gündeme gelmemiştir. Şüphesiz bunda, matbaanın Osmanlı’ya 300 yıllık bir gecikme ile girmiş olmasının payı büyüktür.

Yerli basım ve yayıncılık çalışmalarını düzenleyen ilk yasal düzenleme ise, 16 Ocak 1857 tarihinde çıkarılan bir nizamname olmuştur. Bu yasada yer alan; “yayınlanan eserin dine ve devlete zararlı olmadığına anlaşılması için, bir kopyasının devlet tarafından ücretsiz olarak alınması” düşüncesi, daha sonraki düzenlemelerin de ortak noktasını oluşturmaktadır. Batılı toplumların derleme uygulamalarında da rastlanan, siyasi denetim amaçlı bu uygulama aynı zamanda Osmanlı’da derleme çalışmalarının da başlangıcı olmuştur. Bu çalışmalardan sorumlu devlet organı ise Maarif Nezareti (Milli Eğitim Bakanlığı)’dir (Matbaa Nizamnamesi, 1873: 227). Ayrıca o tarihlerde yerel gazetelerden birer kopyası adliyeye, ikişer kopyası da Dahiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı)’ne, il yıllıklarından ise birkaç kopyanın Şura-yı Devlet (Danıştay)’e gönderilmesi istenmektedir (Acaroğlu, 1979: 15). Yani üst düzey bir yargı kurumu yalnızca siyasi amaçlı da olsa derleme kurumu olarak düşünülmüştür. Bu uygulama, günümüzde hukuk kaynaklarının derlenmesinden sorumlu bir hukuk kurumunun belirlenmesi gerekliliğini düşündürmektedir.

Burada üzerinde dikkatle durulması gereken nokta, derlemenin yapılış nedenleri değil, derlemenin sonuçları ile ilgilidir. Elde edilen derleme kopyalarının, ulusal bir kütüphanenin koleksiyonunu oluşturması ve daha da önemlisi ulusal bir bilgi merkezinde bu zengin koleksiyonun ihtiyaç duyan kişilerin hizmetine sunulması, ulusal bir bibliyografya ve toplu katalogların yayınlanması gibi bibliyografik denetim hizmetlerine alt yapı oluşturup oluşturmadığı birinci derecede önemlidir. Bu anlamda düşündüğümüzde ülkemizde kültürel amaçlı derlemenin 1934 yılında çıkarılan Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu ile başladığı söylenebilir (Basma..., 1934: 4076-4077).

Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'ndeki yetersiz derleme çalışmalarının o döneme ilişkin hukuk araştırmacıları açısından yayınlanmış tüm kaynaklara erişim için bir dezavantaj teşkil ettiği açıktır. Çünkü, derlenemeyen ve bibliyografik denetimi sağlanmamış kaynaklara erişim ya tesadüfi ya da imkansız olacaktır.

Yabancı ülkelerde başlangıcı 16.yüzyıla kadar inen derleme uygulamalarının ülkemizde amaç ve kurumları ile gerçek anlamda oluşumunu sağlayan bu yasa, Türk kültür yaşamı açısından önemli bir gelişmedir. 1925 tarihli Fransız "Dépot Légal" yasasının hemen aynıyle çevirisinden oluşan yasa, yürürlüğe girdiği tarihten bu yana ülkenin kültür ve düşünce birikimi eserlerin elde edilip korunarak, bugün ve gelecekte kullanımına olanak sağlanmasının yanında, telif hakkının korunması ve bibliyografyaların yayınlanması gibi o güne kadar ihmal edilmiş kültür hizmetlerine öncülük etmiştir.

Yasa, yürürlüğe girdiği yıllarda oldukça güncel bilgiler içermektedir. Ancak gerek derleme işlerini uygulamakla sorumlu kurumların oluşturulamaması ve gerekse yasanın günün koşullarına göre yenilenememiş olması, günümüzde yasaı eksiği fazlasından çok bir uygulama haline getirmiştir. Ülkemizde Derleme Yasası'nı güncelleştirme çabaları yaklaşık her 10 yılda bir kanun tasarıları hazırlanarak gündeme gelmiş ancak bu tasarılarından her nedense sonuç alınamamıştır. Bu konudaki girişimlerden biri 1989 yılında "Basılmış veya Çoğaltılmış Eserleri Derleme Kanunu Tasarısı" adı ile Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nce hazırlanan bir tasarıdır. Bu tasarinin bölüm başlıklarının değiştirilmesi ve içeriğinin günün koşullarına uygun duruma getirilmesi ile ilgili oluşturulmuş bir tasarı da 1998 yılında hazırlanmış ve IV. Yayın Kongresi kitabında yayınlanmıştır. Bu yeni tasarı hazırlanmadan önce, birçok kurum ve kişilere 1978 ve 1989 yılında hazırlanmış tasarı metinleri gönderilerek görüş istenmiştir. Bu tasarı, içeriği ne olursa olsun her türlü bilgisayar, müzik ve video cihazlarında kullanılmak üzere üretilmiş, ses, görüntü ve veri içeren optik ve manyetik ortamlara kaydedilerek çoğaltılmış fikir ve sanat eserlerini kapsamaktadır. Tasarıda dördüncü maddenin "a" ve "b" bendlerinde geçen tüm basma eserler için (yerel gazeteler hariç) 4 olan derleme nüshalarından; bir adedi TBMM Kütüphanesi'ne verilmek, bir adedi arşivlenmek, diğeri ise hizmete sunulmak üzere üç adedi Milli Kütüphane'ye, bir adedi de eserin yayınlandığı il halk kütüphanesine verilmesi öngörülmektedir. Yerel gazeteler ise bir nüsha olarak derlenerek yalnızca yayınlandığı yerin il halk kütüphanesine verilip, ayrıca Milli Kütüphane'ye gönderilmez. Aynı maddenin c, d, e, f ve g bendlerinde belirtilen diğer basma eserler ise basılı olmayan eserler, bir nüsha derlenerek Milli Kütüphane'ye gönderilecektir. Bir nüsha olarak derlenmesi önerilen tezlerin Yüksek Öğretim Kurulu Yayın ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'na, patentlerin de Devlet Patent Enstitüsü'ne gönderilmesi istenmektedir (Çoğaltılmış ..., 1998: 106).

Önceki tasarılar ile karşılaştırıldığında, bu tasarinin getirmiş olduğu en büyük yeniliğin belki de, derleme nüshalarının kütüphanelere dağıtımı konusunda olduğu görülecektir. Çünkü, önceki tasarıların tümünde derleme nüsha sayısının artırılıp, bunların ülkenin değişik bölgelerinde merkezi koleksiyonlar oluşturulması düşüncesinin, bu tasarıda biçim değişikliğine uğradığı görülmektedir. Bu tasarıdaki değişiklikten hareketle, hukuk kaynaklarımızın derlenmesi ve bibliyografik denetiminin sağlanması amacıyla da hukuk kaynaklarının derleneceği bir hukuk dokümantasyon merkezinin oluşturulması ya da belirlenmesi önerilebilir. Böylece her ortamda üretilmiş hukuk kaynakları bir merkezde toplanarak hukuk kaynaklarına yönelik bibliyografik denetim araçları da daha kısa zamanda ve daha sağlıklı biçimde oluşturulabilecektir.

Konuyla ilgili son değişiklik, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine İlişkin Kanun'la yapılmıştır. Bu Kanunu'nun 5. ek maddesinde şu ifadeler yer almaktadır: "Bu Kanun kapsamında korunan çoğaltılmış fikir ve sanat eserleri kültür mirasının korunması ve devam ettirilmesi amacıyla Kültür Bakanlığı tarafından derlenir. Fikir ve sanat eserlerini çoğaltan eser veya hak sahibi gerçek veya tüzel kişilerin çoğaltılan eser

nüshalarından çoğaltımından itibaren bir ay içinde en az beş nüshayı derlenmek üzere vermeleri zorunludur. Derlenecek eserler, bu eserleri verecekler ve sorumlulukları, derleme işlemlerini yürütecek birimler, derlenecek nüshaların sayısı, verileceği kuruluşlar, derlemeyle ilgili diğer işlemlere ilişkin usul ve esaslar Kültür Bakanlığı tarafından çıkarılacak bir yönetmelikle belirlenir. Bu madde hükmüne aykırı olarak, derlenmesi gereken eserleri süresi içinde vermeyenler 5 milyar lira para cezası ile cezalandırılırlar. Bu maddede öngörülen para cezaları gerekçesi belirtilmek suretiyle Kültür Bakanlığı İl Kültür Müdürünce verilir. Para cezasının, tutanağın tebliği tarihinden itibaren 10 gün içinde ödenmesi gerekir. 10 gün içinde ödenmeyen cezalar iki katına çıkar ve ödeme süresi 10 gün daha uzar, bu süre içinde de ödenmeyen cezalar üç katına çıkar. Cezanın ödenmiş olması, çoğaltılan eser nüshalarının verilmesine ilişkin yükümlülüğü ortadan kaldırmaz. Para cezaları ilgililere usulüne göre tebliğ edilir. Bu para cezalarına karşı tebliğ tarihinden itibaren 10 gün içinde yetkili Sulh Ceza Mahkemesine itiraz edilebilir. İtiraz üzerine işlemler durmaz. Mahkemenin itiraz üzerine verdiği kararlar kesindir. İtiraz, zorunlu görülmeyen hallerde evrak üzerinde inceleme yapılarak ve kısa sürede sonuçlandırılır. Bu maddeye göre verilen para cezaları 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümleri uyarınca tahsil edilir. Tahsil olunan meblağ tahsilatı takip eden ayın sonuna kadar bu Kanunun değişik 44. maddesinin ikinci fıkrasındaki özel hesaba aktarılır (Fikir ve Sanat Eserleri..., 2001: 40). Bu kanunun uygulanmasında da bir takım belirsizlikler vardır bu nedenle bazı sorunlar yaşanmaktadır.

Ülkemizde bibliyografik denetimi gerçekleştirme yolunda sürdürülen derleme çalışmaları, henüz istenen düzeye ulaşmamıştır. Bunun en büyük nedeni, günün koşulları ve gereksinimleri karşısında yasal ve örgütsel yapının etkili bir denetim sistemini getirememesidir. Özellikle, Derleme Yasası'nın boşluklarından ve yetkili birimlerin gerekli olanaklara sahip olamayışından kaynaklanan sorunlar yüzünden Türkiye'nin ulusal düzeydeki bibliyografik denetim sistemi, gerek denetim altında tuttuğu alan, gerekse yansıttığı süre bakımından yetersiz ve etkisiz kalmaktadır. Bu sorunun çözümü için, yasal ve örgütsel düzenlemelere gerek vardır.

Derleme konusuna ilişkin Osmanlı'da yasanın çıkarılması için gösterilen çabaların, Türkiye Cumhuriyeti yıllarında yasanın günün koşullarına göre yenilenememesi şeklinde devam ettiği görülmektedir (Polat, 1999: 595). 1950'lerden bu yana yasanın günün koşullarına uygun duruma getirilmesi amacı ile hazırlanmış birçok tasarı yasalaşma olanağı bulamamıştır. Mevcut yasa 1950'li yılların gereksinimlerini bile karşılamaktan uzak iken, teknolojiye koşut pek çok yayın ortamının çıktığı günümüzde halen yürürlüktedir. Plaklar, ses ve görüntü kasetleri, Compact Disc, gibi ürünlerin derlenmesinin günümüze kadar gerçekleşmemiş olması, gelecek nesiller için kültür mirasımızın denetimi açısından büyük bir boşluğu oluşturmaktadır. Bilgisayar teknolojisine dayalı birçok yeni ürünün ortaya çıktığı günümüzde, mevcut yasa günümüz koşullarına uygun biçimde yeniden oluşturulamaz ise, bu boşluk telafisi mümkün olmayacak bir boyuta ulaşacaktır. Kaldı ki, günümüzde yasanın kapsadığı ürünlerde dahi kaçak oranının %50'lerde olması, sorunun hangi boyutta olduğunun göstergesidir.

Ülkemizde halen BYRDK ile derlenen altı nüsha dışında, bazı yasalar gereğince, çeşitli amaçlara yönelik derleme nüshaları alınmaktadır. Bu uygulamalar 19. yüzyılın ortalarından beri kesintisiz devam ederek günümüze kadar gelmiştir.

BYRDK dışında yapılan derleme çalışmaları ulusal bibliyografik denetime ve bibliyografik denetim araçlarının hazırlanıp ulusal bilgi birikimimizin duyurulmasına doğrudan ve önemli ölçüde katkılar sağlayacak çalışmalar olarak değerlendirilemez. Derleme nüshalarının zaman zaman farklı kurumlara teslim edilmesi, bibliyografik denetimde bir konu paylaşımından çok siyasi denetim amacı gütmektedir. BYRDK dışında çıkarılan yasalar doğrultusunda Turizm Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumların derleme nüshası almaları derlemede bir konu ayırımına gidildiğini göstermektedir.

Ancak ülkemizde hukuk kaynaklarının çokluğu ve derlenmesi gerekliliği göz önüne alınarak özellikle doktrine ilişkin hukuk kaynaklarının derlenmesine ilişkin yasal bir düzenlemenin olmaması hukuk kaynaklarımızın derlenmesine gerekli önemin verilmediği ve duyarlılığın gösterilmediğini ortaya koymaktadır.

Kurumsal Yapı

Bibliyografik denetimin gerçekleştirilmesi ve belirli işlevlerin yerine getirilebilmesi için bir "Ulusal Bibliyografya Merkezi"nin varlığı kaçınılmazdır. Bu merkezin temel amacı, ulusal yayını derleyip saklamak ve ulusal yayını oluşturan materyalin güvenilir kayıtlarını üretmektir. Bu da, ulusal bibliyografik merkeze:

1) Ülkede üretilen her yayın için, uluslararası standartlara uygun, güvenilir ve kapsamlı bibliyografik kayıtları hazırlamak,

2) Bu kayıtları en kısa zamanda yayınlamak, gibi iki önemli sorumluluk yüklemektedir.

Merkez'in sorumluluklarını etkin bir biçimde yerine getirebilmesi, ulusal bibliyografik denetimin gerçekleşmesi ve uluslararası katılımın sağlanabilmesi açısından önemlidir. Bu bağlamda Merkez'in gereksinimleri şu maddelerle sıralanabilir:

- Kaydedilecek materyale hızla ulaşım olanaklarının sağlanması,
- Bibliyografik kayıtları gerektiği biçimde üretebilecek ulusal kütüphane sistemine hizmet edecek ve uluslararası bibliyografik etkinliklere katılımında bulunabilecek nitelikte (mesleki deneyimi ve yabancı dil bilgisi olan) personel,
- Ulusal bibliyografyayı yayınlayabilmek için yeterli kaynak (araç-gereç, danışma kaynakları, mali güç gibi),
- Yasal taban.

Ulusal bibliyografik denetimin gerçekleştirilmesi için bu gereksinimlerin eksiksiz karşılanması gerekmektedir.

Ulusal bibliyografik merkezin temel amacı, ülke içinde ve o ülke ile ilgili olarak dışarıda üretilen belgeleri derleyerek ulusal dermeyi oluşturmak ve dermeye ilişkin güvenilir kayıtları üretmektir. Yabancı ülkelerde derleme nüshalarının toplandığı ve bibliyografik denetim araçlarının hazırlandığı ulusal bibliyografik merkez genelde milli kütüphanelerdir. Ülkemizde ise derleme nüshaları Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü (BYRDM) tarafından alınmakta, Milli Kütüphane içinde ise Bibliyografya Enstitüsü bulunmaktadır.

Başlangıçta hem derleme yükümlülüğü, hem de ulusal bibliyografya yayınlama sorumluluğu BYRDM'ne verilmiştir. Müdürlük her iki işlevi de 1953 yılına kadar sürdürmüştü; 1955 yılındaki yasal bir değişiklik ile ulusal bibliyografyayı yayınlama sorumluluğu, Bibliyografya Enstitüsü'ne devredilmiştir.

Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü, 21 Haziran 1934 tarihinde kabul edilerek 2 Temmuz 1934 te yürürlüğe giren 2527 sayılı Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu (Basma Yazı..., 1934) gereğince kurulmuştur. Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü'nün kurucusu Selim Nüzhet Gerçek'tir.

13 Ekim 1978'de Müdürlüğün verdiği hizmetlerin bir kültür görevi olduğu düşünülerek, Milli Eğitim Bakanlığı ve Kültür Bakanlığı arasında imzalanan bir protokolle Müdürlük, Kültür Bakanlığı'na devredilmiştir. Halen bu Bakanlık bünyesinde, İstanbul'da Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak hizmet vermektedir.

Basma Yazı ve Derleme Müdürlüğü'nün amacı, Türk ulusunun kültürel varlığını oluşturan düşün ve sanat ürünlerini en etkin ve sağlıklı biçimde derleyerek toplumun bilgi ve yararına sunmak ve ulusal kültür birikiminin gelecek kuşaklara aktarımını sağlamaktır. Kuruluşundan bu yana Birimin görevlerinde değişiklikler olmuş ve özellikle, derlenen yayınları bir bibliyografya aracılığı ile duyurma/yayınlama sorumluluğu, Derleme Müdürlüğü'nün ilgi alanı dışına çıkmıştır.

Müdürlüğün, Derleme Kanunu'na göre başlıca görevi, Türkiye'de her tür baskı yöntemiyle basılıp yayımlanan ürünlerden beşer nüsha derleyerek, bunların kaydını yaptıktan, eksikliklerini saptayıp sağladıktan sonra Türkiye'nin beş büyük kütüphanesi; Milli Kütüphane, Ankara İl Halk, İstanbul Beyazıt Devlet, İstanbul Üniversitesi ve İzmir Milli Kütüphanelerine göndermektir. Daha sonra bu kütüphanelere TBMM Kütüphanesi'nin eklenmesiyle derleme alan kütüphane sayısı altıya çıkmıştır. Müdürlük, ayrıca derlenen ürünlerin yıllık istatistiklerini hazırlayarak ilgili yerlere vermektedir (Cesur, 1986: 74).

Bir ülkede, ulusal bir bibliyografik merkezin, yurt içinde yayınlanan her tür materyali derleme yolu ile bünyesinde toplayarak ulusal derlemenin sürekliliğini sağlayan Ulusal Kütüphane ya da Ulusal Kütüphane içinde bibliyografik yetkiye sahip bir birimin olması gerekmektedir.

Bu merkez, ülke düzeyinde ulusal bibliyografik denetime ilişkin işlemleri üstlenecek; dermeye eklenen her yayın için gerekli güvenilir kaydı hazırlayarak bu kaydın üretimini yapacaktır. Aynı zamanda da bu birimin, "Ulusal Süreli Yayınlar Merkezi" işlevlerini gerçekleştirmesi de olasıdır (Anderson, 1974: 31).

Ülkemizde ulusal bibliyografik merkez sorumluluğunu "Milli Kütüphane" üstlenmiştir. Milli Kütüphane içinde oluşturulan "Bibliyografya Merkezi Daire Başkanlığı", bu konudaki işlevleri belirli bir süre yerine getirmiştir. Birim, 1955 yılında "Bibliyografya Enstitüsü" adı ile Milli Kütüphane Kanunu'na ek bir Kanunla kurulmuştur.

Kuruluş Kanunu, Enstitünün görevlerini şöyle belirlemiştir:

"Başta Türkiye Bibliyografyası ve Türkiye Makaleler Bibliyografyası olmak üzere, her türlü ilmi araştırmaları mümkün kılacak ve kolaylaştıracak mahiyette muhtelif sahalara ait çeşitli bibliyografyalarla memleket kütüphanelerindeki basma eserlerin toplu kataloglarını hazırlayıp neşretmek, bu çeşit araştırmalara ve çalışmalara yardım etmek; Bibliyografya Enstitüsü, aynı zamanda ilim adamlarının yerli ve yabancı neşriyata müteallik olarak karşılaşacakları güçlükleri halledecek bir istihbarat merkezi vazifesini de görecek, memleket kütüphaneleri arasında matbu kitaplarla periyodik eserlerin mübadelesi, mikrofilm ve sair (doküman) iaresi ve icabında bu dokümanların mübadelesi işlerine tavassut ve yardımda bulunmak..." (Milli..., 1955: 9013).

Bibliyografya Enstitüsü'nün ulusal bibliyografyanın yayın sorumluluğunu üstlenmesinden sonra, bibliyografyada yapısal olarak gelişmeler gözlenmiştir. 1970'li yılların başında bibliyografik alanda yeni bir gelişme gerçekleşir. O yıllarda devlet yayınlarının izlenmesinde sorunlarla karşılaşılmaktadır. Bu durum, devlet yayınlarını bütün olarak izleyip bibliyografya aracılığıyla duyurma yükümlülüğü taşıyan bir birim oluşturulması gereksinimini ortaya çıkarmıştır. "1971 yılında yine Milli Kütüphane'nin çatısı altında Devlet Planlama Teşkilatı'nın teşviki ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın onayı ile "Devlet Dokümantasyon Merkezi" kurulmuştur. UNESCO Türkiye Milli Komisyonu da kurulan bu örgütü içtenlikle desteklemiştir (Başbuğoğlu, 1972: 39). Devlet Dokümantasyon Merkezi'nin kurulması çoğunluğu devlet yayınlarından oluşan hukuk kaynaklarının bibliyografik denetimi açısından önemli bir aşamadır. Devlet yayınlarının derlendiği bir dokümantasyon merkezinin kurulması hukuk kaynaklarımızın tespiti, denetimi ve erişimi konusuna o dönemde gösterilen ilginin de bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

1978 yılında ulusal bibliyografik etkinliklerle ilgili olarak yeni bir çalışma başlatılmıştır. Kültür Bakanlığı bünyesinde gerçekleştirilen düzenlemeye bağlı olarak Milli Kütüphane'de yeni bir organizasyona gidilmiştir. 1978'e kadar Bibliyografya Enstitüsü, Müdürlük olarak Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü'ne bağlı bir birim olarak hizmet vermiş, Türkiye Bibliyografyası Bölümü, Türkiye Makaleler Bibliyografyası Bölümü, Toplu Katalog Bölümü, Dokümantasyon Merkezi olmak üzere dört bölümden oluşmuştur.

1980'li yıllara gelindiğinde bu konuda yeni bir organizasyon değişikliği yapılmıştır. 13 Aralık 1983 tarihli bir kararname ile Milli Kütüphane “Başkanlık” biçimine dönüşmüştür. Enstitünün adı ise “Bibliyografya Merkezi” olarak değiştirilmiştir.

Milli Kütüphane'nin 2003 yılı itibariyle son yapılanmasında, milli bibliyografik denetimin sağlanması için Derleme Kanunu'na göre derlenen kitap, dergi, gazete gibi süreli yayın ve nota, harita, afiş takvim ve benzeri kitap dışı materyalin bibliyografik künye içeren Türkiye Bibliyografyası ve yine Kanun'a göre derlenen süreli yayınlardan seçilmiş makale künyelerini kapsayan Türkiye Makaleler Bibliyografyası'nı hazırlamaktan sorumlu birim “Bibliyografya Hazırlama Şube Müdürlüğü” olarak belirlenmiştir (Milli Kütüphane'nin..., 2003).

Milli Kütüphane Bibliyografya Hazırlama Şube Müdürlüğü'nde halen araştırmacıların kaynak gereksinimine yönelik hizmetler de verilmekte, yurt dışı ve yurt içi istekler karşılanmaktadır.

Ülkemizde hukuk kaynaklarımızın derlenmesi ve hukuk bibliyografyalarımızın yayımlanmasından sorumlu örgütsel bir oluşuma ya da ulusal bibliyografik denetimden sorumlu kurumların güçlendirilmesine gereksinim duyulmaktadır. Ulusal bibliyografyalarımızın yayımlanması ve ulusal kaynaklarımızın derlenmesinden sorumlu kurumlar BYRDM ve Bibliyografya Hazırlama Şube Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen derleme faaliyetleri hukuk kaynaklarımızın bibliyografik denetimi açısından yetersiz kalmaktadır.

BİBLİYOGRAFİK DENETİM ARAÇLARI

Bibliyografik denetim araçları genel olarak; bibliyografyalar, kataloglar, dizinler ve bibliyografik veri tabanları olmak üzere dört başlık altında incelenebilir.

Bibliyografyalar

Bibliyografik denetimde yaygın olarak kullanılan ve diğer erişim araçlarına da kaynaklık teşkil eden en etkili denetim aracı bibliyografyalardır.

Bibliyografya, materyallerin bir kütüphanede bir araya getirilmiş dermeden farklı olarak içerik yönünden herhangi bir özellikle sınırlandırılmış listesidir. Bir bibliyografya, belirli bir ülkede, yayımlanmış, belirli bir konuda, belirli bir biçimde ya da içeriği birçok başka faktörle sınırlandırılabilen materyalleri listeleyebilir. Bibliyografyalar basılı ya da bilgisayar veri tabanları şeklinde olabilir (Rowley, 1996: 6).

Yayımları tanımlayıp onlar hakkında tanıtıcı, niteleyici ve benzerlerinden ayırıcı bilgiler sunan bibliyografyalar, eserlerin çeşitli basımlarını inceleyerek bibliyografik gelişmelerini de belirtmektedirler.

Hızla ilerleyen bilim ve teknolojiye paralel olarak bilimsel yayınların artmasıyla, her alanda bibliyografik denetim ihtiyacına cevap verebilecek özel bibliyografya türleri yayımlanmaya başlamıştır.

Bibliyografyalar kapsamı bakımından “genel” ve “özel” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır:

Genel Bibliyografyalar: Yayınları herhangi bir konu sınırlaması yapmadan listeleyen bibliyografyalardır.

a) Evrensel Bibliyografyalar: Dünyadaki tüm yayınları herhangi bir konu sınırlaması yapmadan tanıtmayı amaçlayan bibliyografyalardır.

b) Bibliyografyaların Bibliyografyası: Yayımlanmış bütün bibliyografik kaynakları bir ayırım yapmadan veren kaynaklardır (Sefercioğlu, 1999: 257).

c) Ulusal Bibliyografyalar: Bir ülkenin bütün yayınlarını listeleyen bibliyografyalardır.

Genel olarak, “Bir ulusun kayıtlarının, bir ulus hakkındaki kayıtların, bir ülkede telif hakkı alınmış ya da bir dildeki kayıtların tam veya tamamen yakın listesi” şeklinde tanımlanan ulusal bibliyografyalar, derleme kanunu ile elde edilen materyali listeler. Bununla birlikte, bibliyografyanın derleme kanunu aracılığıyla sağlanan her materyali kapsamına alması gerekmez. Kapsam, günümüzde ve gelecekte ortaya çıkacak ulusal gereksinimler, ulusal yayının niteliği ve bibliyografyanın yayınlanma olanaklarına bağlı olarak belirlenmelidir (Cesur, 1986: 20).

Ulusal bibliyografyaların en önemli özelliklerinden biri de “güncel duyuru” yapabilmektir. Ancak günümüzde en iyi işleyen bibliyografik merkezler bile, yayınlarını istenen çabuklukla araştırmacıların hizmetine sunamamaktadırlar. Yayının çıktığı yıl içinde derleme yoluyla bibliyografik merkezlere ulaştırılması ve işlemlerin yapılması, büyük bir ihtimalle gerçekleşmemekte; çoğunlukla işlemler bir sonraki yıla kalmaktadır. Bibliyografyaların bilgisayar çıktısı olarak üretilmesi, yani otomasyona gidilmesi bir çözüm yolu olarak görülmektedir. (Baydur, 1982: 95). Özellikle doktrine ilişkin hukuk kaynaklarının duyurulmasında ve erişimindeki gecikmenin hukuk araştırmalarını olumsuz yönde etkilemesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla ulusal bibliyografyaların kullanım amacını bilgi uzmanları için seçim ve sağlama, kullanıcılar için güncel bilgiye erişim olarak kabul edersek, güncel yayınların bibliyografik kayıtlarının düzenli ve sık aralıklarla çıkarılması gerekmektedir.

Ulusal bibliyografik denetim için, yalnızca güncel bibliyografik çalışmaların sürdürülmesi yeterli değildir. Bunun yanı sıra, geriye dönük çalışmalar da yapılmalıdır. Ulusal bibliyografyaların yayınlanmaya başladığı tarihten geriye dönerek geçmiş dönemleri de denetim altına almak gerekmektedir. Ancak, geriye dönük çalışmalardan başarılı sonuçlar alabilmek için, güncel bibliyografyanın da istenen düzeye ulaştırılmış olması zorunludur.

Ulusal bibliyografyanın yetersiz ve zayıf kaldığı yerde, iyi bir geriye dönük bibliyografya çalışması ortaya konamaz (Beaudiquez, 1983: 309). Hukuk kaynaklarımızın Cumhuriyet öncesi dönemden günümüze sürekliliği göz önüne alındığında geriye dönük bibliyografik denetim çalışmalarının hukuk kaynaklarımız açısından önemi yadsınamaz.

Ulusal bibliyografyalardaki eksiklik ve gecikmeler hukuk araştırmacılarını da olumsuz yönde etkileyecek ulusal bibliyografyada yer alacak hukuk doktrinine ilişkin kaynakların tamamına, zamanında erişmek mümkün olmayacaktır. Ayrıca hukuk için özel olarak oluşturulması düşünülen bibliyografik denetim araçlarının güncel ve etkin olarak kullanıcıların gereksinimini karşılaması da temel de ulusal bibliyografyanın niteliğine bağlıdır.

Özel Bibliyografyalar: Özellikle konu bakımından sınırlama yapılarak oluşturulan yayın listeleridir.

a) Kişi Bibliyografyaları: Bir kimse tarafından ve/veya o kimse hakkında yazılmış eserleri listeleyen bibliyografyalardır.

b) Konu Bibliyografyaları: Yalnızca belli konulardaki yayınları tanıtan ihtisas bibliyografyalardır (Sefercioğlu, 1999: 257). Türk Hukuk Bibliyografyası gibi.

Herhangi bir uzmanlık alanına giren bir konu üzerinde ciddi bir inceleme yapabilmenin ilk şartı, o konu üzerinde o zamana kadar neler yazılmış olduğunu tespit etmektir. Bu nedenle her tür yayının artmış olduğu bu dönemde konu bibliyografyalarının çok büyük bir rolü vardır. Konu bibliyografyalarının oluşturulmadığı düşünüldüğünde, araştırmacıların kaynaklara erişim için normalin üstünde bir zaman ayırmaları ve çalışmalarından da istenilen sonuca ulaşamamaları söz konusu olmaktadır. Uzmanlık çalışmalarının ülkemizde gereği gibi ortaya çıkıp, gelişmesi ve rasyonel olmayan çalışmaların önlenmesi için her şeyden önce Türk ihtisas bibliyografyalarının, araştırmacıların gereksinimini karşılayacak şekilde hazırlanması ve zamanında yayınlanması gerekmektedir. İhtisas bibliyografyacılığımızın yeterli derecede gelişmemiş ve her uzmanlık alanına ait periyodik konu bibliyografyalarının şimdiye kadar yayınlanmamış olmasının nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Türkiye Bibliyografyası fasiküllerinin zamanında yayınlanmaması,
2. Eski Türkçe eserler genel bibliyografyasının oluşturulmaması,
3. Bibliyografya hazırlayanların eserlerini bastırmakta ve zamanında piyasaya sürmekte karşılaştıkları çeşitli güçlükler,
4. İhtisas bibliyografyaları çalışmalarını ve yayını teşvik edecek, plan ve programa bağlayacak, bu alanda işbirliği sağlayacak, bibliyografya çalışmalarını teknik mali bakımdan destekleyecek resmi veya yarı-resmi bir organın bulunmaması ya da mevcut kurumların bu yolda ve birlikte bir çaba içinde olmamaları.

İhtisas bibliyografyalarının hazırlanması, tamamlanması ve zamanında yayınlanması öncelikle ulusal bibliyografyadaki aksaklıkların giderilmesine bağlıdır. Ancak bu da yeterli değildir. Çünkü ihtisas bibliyografyalarının hazırlanması için ilgili alanda uzman kişilerin ortak çabası gerekmektedir (Karayalçın, 1954: 22-25).

Hukuk alanında hazırlanmış konu bibliyografyaları geçmişten günümüze özverili hukukçuların zor şartlar altında çok büyük emek harcayarak hazırladıkları çalışmalar olarak göze çarpmaktadır. Ancak yapılan bu çalışmalar hukuk gibi çok geniş bir yelpazeye yayılmış bir alandaki bibliyografik gereksinimi karşılayacak boyutta değildir.

Bunlardan başka, bir konu sınırlandırması yapmış olsun ya da olmasın yayınların belli ölçülere göre seçilmiş bir kısmını listelemeyi amaçlayan Seçme Bibliyografyalar, listeledikleri yayınlar hakkında eleştirici bilgiler de veren Eleştirili Bibliyografyalar ve tanıttıkları eserlerin içerikleri hakkında açıklamalar da sunan Açıklamalı Bibliyografyalar gibi bibliyografya türleri de vardır. Bazı bibliyografyalar ise belli bir yayın dönemini içine alan

monografik çalışmalardır. Kimileri ise yayınları sürekli olarak tanıtılabilmek için belli aralıklarla yayımlanan süreli yayın türünde yayınlardır.

Kataloglar

Bibliyografyalar dışındaki bir başka bibliyografik denetim aracı da Kataloglardır. Katalog teriminin değişik bilim adamları tarafından farklı kaynaklarda oldukça fazla tanımlanmıştır. Örneğin; kütüphanecilik ve bilgi bilimi alanında önemli bir kaynak olan Harrod's Librarians Glossary'de katalog şöyle tanımlanmaktadır: "Kitapların ve kitapdışı materyallerin listesi ya da bazı kesin kurallara göre düzenlenmiş listelerdir. Kataloglar, koleksiyonların kaynaklarını, kütüphaneyi ya da kütüphaneler grubunu kaydeder ve gösterir" (Harrods', 1995: 110).

Yurdadoğ, Kitaplık Bilim Terimleri Sözlüğü'nde ise katalog şöyle tanımlanmıştır: "Belli bir plana göre düzenlenmiş liste. Kütüphanedeki tüm gereçlerin kaynakçasal kimlikleri ve konuları bakımından tanıtmak, arandıklarında bulunmalarını sağlamak üzere yer numaraları da belirtilerek hazırlanmış kitap, defter ya da fiş vb. den oluşan bütün" (Yurdadoğ, 1974: 36).

Kataloglar kütüphane koleksiyonlarını kullanıcıya açan anahtarlardır ve bibliyografik denetimin de önemli bir unsurudur. Bir katalog kart katalog, mikrofilm kataloğu ya da bir bilgisayar veri tabanı olarak geliştirilebilir.

Kataloglar çeşitli amaçlara hizmet ederler; a) Birincil belgelerin saptanması; b) Birincil belgelerin yerlerinin belirlenmesi ve bu belgelere erişilmesi; gereksinim duyulan bilgileri sağlaması olası olan birincil belgelere, yazar adı, konu, ülke ve benzeri yaklaşımlardan ulaşılması; c) Belge koleksiyonunun yönetimi için gerekli bütün veriler, ayrıntılı olarak kataloglarda bulunmaktadır (Guinchat, 1990: 147).

Katalogların düzeni, onların kapsamına ve türüne bağlıdır; ancak bütün bilgi merkezlerinde, en az, sayısal olarak (aksesyon numarası, sınıflama numarası veya yer numarasına göre) düzenlenmiş bir katalog veya bir alfabetik katalog bulunur.

Ülkemizde, hukuk alanında kitap ve dergilerin bir kısmı piyasada satılmaktadır. Ancak baskısı tükenmiş yayınlar piyasada bulunmaz. Bir takım kitaplar da çok pahalı olduğu için satın alınamamaktadır. Bu durumda yapılacak şey hukuk kütüphanelerine başvurmaktır. Sözelimi yabancı dildeki hukuk kitapları ve dergileri için bile Ankara Üniversitesi ile İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi'ne başvurulabilir. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi 110.000. ciltten fazla kitaba ve 600 çeşitten fazla dergi koleksiyonuna sahiptir. Türkiye'de bulunabilecek yerli ve yabancı hukuk dergilerinin hangi kütüphanede bulunduğunu tespit etmek için de Oya Fişekçi tarafından hazırlanan "Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu"na bakılabilir. 1980'li yıllara kadar yerli ve yabancı hukuk kitaplarının önemli bir bölümü Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Ancak bu kütüphane 1980'lerden itibaren çeşitli nedenlerle yeni hukuk kitaplarını almakta, hukuk dergilerini izlemekte oldukça geri kalmıştır. Hukuk kütüphanelerimizde aradığınız konu hakkında gereksiniminizi karşılayacak kaynakları bulmak oldukça güçtür. Çünkü, kütüphanelerde genellikle konu kataloğu bulunmamaktadır. Kütüphane dermesinde yer alan eserlerin yazar soyadına ve eser adına göre alfabetik olarak düzenlenmiş katalogları vardır. Aradığınız eserin başlığını ya da yazarını bilmiyorsanız esere ulaşmanız bir hayli güç olmaktadır.

Dizinler ve Özler (İndeksler ve Abstraktlar)

Harrod's Librarians Glossary'de dizin, kitap, dergi ve benzeri bilgi kaynaklarındaki bilgi parçacıklarına erişmek için konu başlıkları, kişi adları, yer adları ve benzeri erişim uçlarını kullanan ayrıntılı, alfabetik bir liste olarak tanımlanmıştır. Bu listede, söz konusu

bilgi parçalarına tam erişim için bilgi kaynağının bölüm, cilt, sayı ve sayfa numaraları belirtilmektedir (Harrods'... 2000: 366).

En geniş anlamıyla dizin, bir koleksiyonu meydana getiren malzemenin belli bir sıraya göre yapılan ve o koleksiyonun en kolay ve rahat biçimde kullanılmasına yardım eden, yer ve içindikileri gösteren bir listedir. Dizinleme Bilim Tekniği alanındaki dizin ise, aranan bilginin yerini bulmayı kolaylaştırmak amacıyla belli bir tekniğe göre hazırlanmış ve araştırmacıyı kitap, süreli yayın ve diğer malzemenin içindikilere en kısa yoldan götüren bir anahtardır (Cinol, 1970: 141).

Yaygın olarak kullanılan iki temel dizin vardır: *yazar dizinleri* ve *konu dizinleri*. Yazar dizinlerinde birçok yazarın eserlerinin bir dizinde listelenmesi durumunda erişim, yazar adları ile sağlanmaktadır. Bu Dizin, yazar adlarına göre alfabetik olarak düzenlenmektedir. Bir konu dizini ise başlık olarak kavramları ya da konuları temsil eden alfabetik terimleri veya sözcükleri içermektedir. Girişler, başlıktaki harflere göre alfabetik olarak düzenlenir. Herhangi bir dermeye ilişkin kaynakların ana konusu konu dizinleme dilinde mevcut olan terimlerle tanımlanır. Bu, kullanılan sınıflama sistemi, kavramsal dizin ya da konu başlıkları listelerine göre kavramların tanımlanmasını içerecektir (Rowley, 1996: 135).

Araştırmacılar, ilgilendikleri konuyla ya da konularla ilgili bilgi kaynaklarını toplu halde bir arada görüp incelemek isterler. Bir dermede, aynı konudaki eserlerin basılı ya da elektronik ortamda bir arada bulunması için o dermeye ilişkin konu dizininin hazırlanmış olması gerekir. Sınıflama sistemleri ya da numaraları bir dermedeki aynı konudaki eserlerin bilgi merkezinde yan yana getirilmesini sağlarken hemen hemen hiçbir araştırmacı bilgi merkezlerine sınıflama sistemi notasyonu ile gitmemektedir. Kullanıcı ya da araştırmacı daha çok araştırma yaptığı konu adlarını tercih etmektedir. Konu dizinleri ise, bir dermede aynı ya da bağlantılı konulara ilişkin tüm bilgi kaynaklarını basılı ya da elektronik ortamda bir arada listelenmesini veya görüntülenmesini sağlamaktadır. Genellikle konu dizinleri hazırlanırken dermeye ilişkin önceden hazırlanmış kontrollü bir konu başlıkları listesinden yararlanılmaktadır. Genel kapsamlı konu dizinleri, bir ya da birkaç yakın konuda derme oluşturan bilgi merkezleri (konu kütüphaneler, özel araştırma kütüphaneleri ve benzeri.) ve veri tabanları (tıp veri tabanı, hukuk veri tabanı ve benzeri.) için eserlerinin konu içeriğini niteleyecek yeterli konu terimlerine sahip değildir. Bu nedenle çoğunlukla tercih edilen yer aldığı thesaurusların (kavramsal dizinlerin) oluşturulması ve kullanılması gerekir. Bu şekilde hazırlanmış konu listeleri ile oluşturulan konu dizinlerinde aranılan konuya ait eserlerin bir arada görülebilmesi yanında, erişim ve isabet oranları da artmaktadır. Ayrıca, bilgi erişim sürecinin başında kullanıcı profillerinin oluşturulmasında ve sorgu cümlelerinin yapılandırılmasında da önceden hazırlanmış konu listeleri büyük kolaylık sağlayacaktır. Çünkü materyalin depolanması sırasında kendisine atfedilen konu adları birer erişim ucu oluşturmaktadır.

Özellikle hukuk doktrinini oluşturan basılı ve elektronik kaynaklara erişimde konu yaklaşımının sağlanması ve hatta terimler bazında isabet oranı yüksek bir bilgi erişim faaliyeti için hukuka ilişkin konu dizinleri ve thesauruslar oluşturulmalıdır. Uzman hukukçuların ve bilgi uzmanlarının işbirliği içinde çalışmalarıyla gerçekleştirilecek olan bu çalışma, aynı zamanda hukuk konulu bibliyografik veri tabanları için de bir altyapı oluşturacaktır.

Dizinlerle ilgili daha iyi fikir sahibi olmak için dizinlerin bulunabileceği biçimlerden bazılarını tanıtmak gereklidir. Örneğin, *Kitap dizini*, okuyucuyu belirli konuların dikkate alındığı ya da belirli adların bulunduğu sayfa numaralarına yönelten sözcük ya da terimlerin alfabetik olarak düzenlenmiş listesi şeklinde oluşturulmaktadır. Roman ve öykü dışı kitapların ve rehberlerin pek çoğu bir dizin içerir. *Süreli yayın dizini* ise, belirli bir süreli yayının adını içeren dizindir. Bir dergi ne kadar güncel, ne kadar içerikli olursa olsun içindeki yazılara hızlı ve kolay ulaşılamıyorsa o yayından istenilen düzeyde yarar sağlamak olanaklı değildir. Günümüzde süreli yayın sayılarındaki artış göz önüne alındığında bilgiye erişimdeki hız ve

doğruluk daha da önem kazanmaktadır. Dergilerde yayınlanan makale ve yazılara kolay erişimi sağlamanın önemli araçlarından biri de süreli yayın dizinleridir. Genellikle dizinler çeşitli sayıları kapsamak üzere belirli aralıklarla hazırlanmaktadır. Bunların yanı sıra *Dizin dergileri ve basılı öz dergisi dizinleri* de vardır ki bunlar bir konu alanındaki literatürün alfabetik dizinidir. Girişlerin çoğu genellikle süreli yayın literatürü ile ilintili olmasına karşın, monograflar, konferans bildirimleri, raporlar ve diğer yazılar da kapsama alınabilir (Rowley, 1996: 9-10).

Öz (Abstrakt), bazı kitapların, ancak çoğunlukla dergilerdeki makalelerin özetlendiği güncel bir bibliyografik kaynak biçimidir. Çoğu kez sınıflanmış olarak düzenlenen bu bibliyografik kaynaktaki makalelerin gerçek içeriğini gösteren yeterli bibliyografik nitelermeler de yer almaktadır. Özler orijinal dilde ya da çevrilmiş olarak yayınlanabilir. Dergi Abstraktları ya da Abstrakt Dergileri (Journal of Abstracts ya da Abstracts Journal) olarak bilinen yalnızca özleri içeren dergiler de vardır. Özlerde genellikle orijinal kaynağa yönelten belirteçler vardır ki, bunlar kaynaktaki temel verileri, tartışmaları özetler kaynak hakkında daha fazla bilgi sahibi olmamızı sağlarken orijinal kaynak hakkında karar vermemize yardımcı olur (Harrods'... 2000: 3).

Özler, bir belgenin içeriğinin değerlendirilmesinde, bir başka deyişle daha sonra yapılacak bir araştırma için belgenin seçiminde okuyucuya yardımcı olmak üzere yaygın bir şekilde kullanılır. Özler genellikle araştırma raporlarında ve basılı veya basılı olmayan rapor literatürü ile ilgili diğer yayınlar gibi birincil yayınlarda, dergi makalelerinde, mesleki, bilimsel ve teknik toplantı, konferans raporlarında, tezlerde, kitaplarda, patent uygulama ve açıklamalarında bulunur. Büyük bibliyografik veri tabanları da, özleri, belge sunumunun öncelikli araçlarından biri olarak kullanmaktadır. Özlerin bulunduğu her yerde kullanıcının bilgi toplama ve seçimi için harcayacağı zamandan tasarruf sağlanır. Pek çok öz ve öz belirleyici çeşidi bulunmaktadır. Bunlardan başlıcaları: *Bilgi veren özler, belirtici özler, belirtici-bilgi verici özler, eleştirel özler, mini özler, istatistiksel, tablo biçiminde ve sayısal özler*. Her bağımsız uygulamanın gereklerine en uygun öz çeşidi seçilmelidir. Bu örneğin dil, uzunluk, kullanıcı düzeyi gibi özgün belge yapısının, hedeflenen öz kullanıcısının, özü hazırlayan kuruluşun kaynaklarının bir fonksiyonu olacaktır (Rowley, 1996: 48-49). Hukuk kütüphanelerinde özler, orijinal dokümandan oluşturulmuş özler ve özlü olarak yayınlanmış dokümanlar olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemizde de hukuk doktrinini oluşturan hukuk konulu bilimsel kaynaklardan daha etkin bir biçimde yararlanılabilmesi için kitap dizini çalışmaları dışında da diğer dizin ve öz çalışmaları yapılmalıdır. Hukuk çok sayıda alt alan ve konuları içermektedir. Hukuk konulu araştırmalarda aranılan belge/bilgiye tam, isabetli erişim bu konuda hazırlanacak dizin ve öz çalışmalarıyla mümkün olacaktır. Yapılacak bu dizin ve öz çalışmaları hukuk araştırmacılarının bir bütün içinden gereksinim duydukları belgeye kelime ve konu yaklaşımını sağlayacaktır. Dolayısıyla hukuk alanında bilgi erişim daha etkinleştirilecek ve kolaylaştırılacaktır. Yabancı ülkelerdeki hukuk kaynakları için oluşturulmuş ve temel bibliyografik kaynaklar arasında yerini almış olan dizin çalışmalarına çalışmanın beşinci bölümünde değinilecektir.

Bibliyografik Veri Tabanları

Veri tabanı terimi basit olarak büyük bir veri koleksiyonunu tanımlamak için kullanılır. Daha kapsamlı bir tanımla, veri tabanı kullanıcıların gereksinimlerini karşılayacak biçimde düzenlenmiş bütünleşik bir veri koleksiyonudur.

Hızla gelişme gösteren bilgi depolama olanakları, birbirinden farklı yapısalık gösteren dosyaların bütünleşik sistemlere bağlanması için çalışan programlama tekniklerindeki gelişmelerle paralellik göstermiştir. Zamanla çeşitli veri tabanı modelleri ortaya çıkarken, onları oluşturmak, yönetmek ve sürdürmek için de veri tabanı yönetim sistemleri gelişmiştir.

Verilerin toplanması, depolanması ve erişim yöntemleri ile verinin süzülmesi ve sınıflandırılmasındaki ilerlemeler kullanıcıların (end-user) artık daha küçük hacimli ancak daha yüksek değerli bilgiye ulaşmaları anlamına gelmektedir. Dağıtılabilen veri tabanları ve karar vermede yardımcı sistemler biçimindeki veri tabanı sistemleri bir çok kuruluşun karar mekanizmalarında önemli odak noktalarını oluşturmaktadır (O'Neill, 1992: 43).

Bibliyografik veri tabanları, veri alanlarından oluşur. Bu alanlar genelde erişim için temel oluşturan verileri içerirler. Bazı alanlar ise kaydın ekranda ya da çıktıda gösterimi sırasında bütünlük oluşturmak için kullanılır. Sözü edilen bu alanlar arasında yazar adı, eser adı, makaleler için dergi adı, yayın yeri, yayınevi, yayın yılı, ISBN, ISSN, tanıtıcılar ya da konu başlıkları, sınıflama numarası, öz alanı ve benzeri sayılabilir. Bunlar yanında yazarın çalıştığı ya da bulunduğu yere ait adres bilgileri, referans sayısı, eserin kopya sayısı, ödünç verilip verilemeyeceğine ilişkin verilerin girildiği alanlar da bir veri tabanında yer alabilir. Belirtilen bu alanlardan örnek verecek olursak, yazar adı alanı kayda erişim için kullanılabilecek bir alan, eserin kopya sayısı ya da ödünç verilip verilemeyeceğine ilişkin bilginin yer aldığı alan ise kaydın görüntüsünde bütünlük oluşturan ve doğrudan erişim ucu olarak kullanılmayacak alanlardır (Cooper, 1996: 329).

Bilgisayara dayalı olarak yapılan tarama, basılı bibliyografik kaynaklardan elle yapılan taramaya göre bazı avantajlara sahiptir. Bu avantajların başında da hız gelmektedir. Güncel bilginin önemi ve araştırmacının zaman kaybı, taramadaki hızı da önemli hale getirmektedir. Taramayı yapacak uzmanın zamanını da göz ardı etmemek gerekir.

İkinci bir avantaj olarak, bilgisayara dayalı olarak yapılan taramada bilgiye erişimin daha esnek bir yapıya sahip olması gösterilebilir. Bu tür taramalarda bilgiye basılı bibliyografik kaynaklarda ve kart kataloglarda olduğu gibi sınırlı noktalardan değil (genellikle yazar adı, eser adı ve konu), bir kaydın içerdiği bir çok noktadan (yayın yeri, yayın tarihi, özde ve başka alanlarda kullanılan anahtar kelimeler, dil, ve benzeri) erişim sağlanabilir. Bu durum da, bilgisayara dayalı taramalarda terimler arası ilişkilendirmenin çok boyutlu olarak gerçekleştirilebildiğini, basılı kaynaklarda aynı derecede ilişki kurulmasının oldukça güç olduğunu gündeme getirmektedir.

Bilgisayara dayalı bir veri tabanından yapılacak taramanın bir başka yararı da güncelliktir. Bilgisayara dayalı veri tabanları, genellikle aylık, haftalık ve hatta günlük olarak güncelleştirilirler. Bu da basılı bibliyografik kaynaklara oranla, bilgisayara dayalı taramanın çok daha güncel sonuçlara ulaşacağı gerçeğini ortaya koymaktadır. Bilgisayarla bilgi erişimde temel bir sorun olarak ise, karşımıza tarama stratejisinin iyi saptanmaması çıkmaktadır. Bu durumda tarama sonucu da sağlıklı olmayacaktır. Bu sorunu ortadan kaldırmak için standart tarama stratejileri geliştirilmiş ve bazı noktaların dikkate alınması öngörülmüştür. Bilgisayarla bilgi erişimin bir başka eksik yönü olarak da, veri tabanlarının 1970'lerden sonra oluşturulmaya başlanması gösterilebilir. Bu durumda daha önceki yıllara ait geriye dönük bilgi istemleri basılı kaynaklardan sağlanabilecektir. Oluşturulmuş veri tabanları bu eksikliği gidermek için zaman ve personel durumları olanak verdikçe, geriye dönük kaynaklarını da bilgisayara aktarma çabasıdadırlar.

Veri tabanında yer alan verilerin dizinlenmesinde kullanılan sisteme ilişkin sorunlar, buradan yapılacak taramaya da aynı şekilde yansıtacaktır. Dizinleme dilinin doğal ya da kontrollü olması, taramada kullanılacak terimlerin seçimi üzerinde büyük rol oynayacaktır. Bütün bu noktalar açısından bakıldığında, ister basılı ister elektronik ortamda olsun, bir bibliyografik kaynağın ne kadar nitelikli olduğu, tarama sonunda elde ettiğimiz dokümanların konumuzla ilgi derecesiyle değerlendirilir. Bu nedenle taramayı büyük bir titizlik ve dikkatle, önceden belirlenmiş bir sistem doğrultusunda gerçekleştirmek gerekmektedir. Çünkü bilgi erişim depolamada başlamaktadır (Arslantekin, 1998: 318-319).

Bilgisayar veri tabanlarındaki kayıtlar, çeşitli işlemler için depolanan bilgiye uygunluk sağlamak üzere oluşturulmuştur. Bibliyografik veri tabanları, kullanıcıları basılı öz ya da dizin

dergileri veya kataloglarındakine benzer bir yolla belgelere yöneltir. Özlere dayalı bibliyografik veri tabanları, diskler gibi manyetik ortamda depolanabilir ve yerel ya da uzaktan erişim sağlanabilir. Bu, katalog veri tabanlarına bir kütüphane sistemi içinde ya da çok sayıda kütüphanenin dermelerini birleştiren veri tabanlarını bağlayan bir ağ üzerinde erişimi içerebilir. Aynı şekilde, diğer veri tabanlarına çevrimiçi merkez bilgisayarları ile erişim sağlanması, dünyanın her tarafındaki kullanıcıların uygun uzuletişim ağları ile mevcut veri tabanlarından bilgi almalarına olanak verir. Veri tabanlarının depolanmasında diğer bir yöntem de verinin günümüzde en yaygın biçimi Compact Disc'ler üzerine kaydedilmesidir (Rowley, 1996: 11).

Hukuk kaynaklarına erişimde tam isabet, güncellik ve hız çok önemlidir. Bir hukukçunun ya da hukuk araştırmacısının istediği bilgiye çeşitli erişim uçlarından, kısa zamanda erişmesi gerekmektedir. Aynı zamanda en son gelişmeleri de takip etmek zorunda olan hukukçuların bilgiye erişim sorunu yurt dışında bibliyografik veri tabanı uygulamalarıyla çözümlenmiştir. Ülkemizde de bu tür uygulamalar yaygınlaştırılmalı, hukukçular, bilgi uzmanları, program yazılımcıları işbirliği içinde çalışmalıdır.

Kaynaklar

- Acaroğlu, Türker. (1979). "Türkiye'de XIX. Yüzyılda Derleme İşleriyle İlgili Yeni Belgeler Bulundu". **Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni** 28 (1-2): 12-18.
- Anderson, Dorothy. (1974). **Universal Bibliographic Control a Long Term Policy a Plan for Action**. München: Verlag Dokumentation.
- Arslantekin, Sacit. (1998). "Kütüphanelerde Bilgisayar Kullanımı: Veri Tabanlarına Bilgi Depolama ve Erişimde Dikkat Edilecek Temel Noktalar". **Türk Kütüphaneciliği** 12 (4): 313-322.
- "Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu". (1934). **T.C. Resmi Gazete** (2741, 02.7.1934).
- Başbuğoğlu, Filiz. (1972). "Milli Kütüphane Bibliyografya Enstitüsü". **Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni XXI** (1): 39.
- Baydur, Gülbün. (1982). **Evrensel Bibliyografik Denetim ve Türkiye Bibliyografyası**. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Beadiquez, Marcell. (1983). "Retrospective National Bibliographies in the Context of Universal Bibliographic Control". **IFLA Journal IX** (4): 309-327.
- Cesur, Hale. (1986). **Bibliyografik Denetim ve Türkiye'de Derleme Olgusu**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara, Ankara Üniversitesi.
- Chaplin, A. H. (1978). "Basic Bibliographic Control: Plans For a World System". **Aslib Proceedings** 27 (February): 48-56.
- Cinol, Gülgün. (1970). "Dizin Türleri". **Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni** 20 (3): 141-146.
- Clarke, T.C. (1978). "Knowing Your Universals: UAP in Relation to UBC". **IFLA Journal** (4): 129-133.
- Cooper, Michael D. (1996). **Design of Library Automation Systems: File Structures, Data Structures, and Tools**. New York: Wiley Computer Publishing.
- "Çoğaltılmış Fikir ve Sanat Eserlerini Derleme Kanunu". (1998). **IV. Ulusal Yayın Kongresi Komisyon Raporları (16-19 Aralık 1998, Ankara)** içinde (103-110). Ankara : Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Başkanlığı.
- Fikir ve Sanat Eserler Kanunu. (2001). <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/957.html>
- Guinchat, Claire ve Michel Menou. (1990). **Bilgi ve Dokümantasyon Çalışma Tekniklerine Genel Giriş**. Çev. Sönmez Taner. Ankara. Kütüphaneler Genel Müdürlüğü.
- Harrod's Librarians' Glossary: 9.000 Terms Used in Information Mangement, Library Science, Publishing, the Book Trades and Archive Management**. (1995). Compiled by Leonard Montague Harrod. Aldershot: Gower.

- Harrod's Librarians' Glossary: and Reference Book.** (2000). Compiled by Ray Prytherch. 9. ed. Aldershot: Gower.
- Hickey, Doralyn J. (1980). "Bibliographic Control in Theory". **IFLA Journal** (6): 234-241.
- Karayağın, Yaşar. (1954). **Bibliyografya Meselelerimize Umumi Bir Bakış**. Ankara: Ankara Üniversitesi Banka ve Ticaret Hukuku Enstitüsü.
- "Matbaa Nizamnamesi". (1873). **Düstur** Tertib-i Evvel, 2.c. Dersaadet: Matbaa-i Amire: 227-228.
- Lorr, Peter. (1995). "Legal Deposit: Some Issues in the International Scene". **Mousaion** 13 (1-2): 94-111.
- Milli Kütüphane'nin Görevleri ve Örgüt Yapısı.** (2003). [Çevrimiçi] Elektronik Adres: <http://www.mkutup.gov.tr/orgut.html>. [23.9.2003].
- "Milli Kütüphane Kuruluşu Hakkındaki 5632 Sayılı Kanuna Ek Kanun". (1955). **T.C. Resmi Gazete** (11930, 27 Mayıs 1955): 9013.
- O'Neill, M. and A. Morris. (1992). "Veri Tabanları ve Uzman Sistemler – Geleceğe Doğru". Çev. Sekine Karakaş. **Türk Kütüphaneciliği** 6 (1): 43-51.
- Polat, Coşkun. (1999). "21. Yüzyıla Girerken Ülkemizde Derleme Sorunu". **Bilginin Serüveni: Dünü, Bugünü ve Yarını...: Türk Kütüphaneciler Derneği'nin kuruluşunun 50. yılı Uluslararası Sempozyum bildirileri, 17-21 Kasım 1999, Ankara** içinde (579-613). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.
- Rowley, Jennifer. (1996). **Bilginin Düzenlenmesi: Bilgi Erişime Giriş**. Çev. Sekine Karakaş vd. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.
- Sağlamtunç, Tülin. (1998). "50. Kuruluş Yılında Milli Kütüphane ve Derleme Sorumluluğu". **50. Kuruluş Yılında Ulusaldan Evrensel Türk Milli Kütüphanesi (1946-1996), Sempozyum (Bildiriler), 19-21 Haziran 1996** içinde (214-232) Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Sanalan, Ülker. (1977). **Bibliyografik Denetim ve Türkiye**. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara, Hacettepe Üniversitesi.
- Sefercioğlu, Necmeddin. (1999). "Bibliyografya". **Arayış: Kütüphanecilik ve Kütüphaneler Üzerine Görüşler ve Düşünceler** içinde (252-257). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.
- Soysal, Özer. (1962). "Bibliyografik Kontrol, Sebep ve Sonuçları". **Kütüphaneciliğin Sesi** 2 (3): 16-17.
- Yurdadoğ, Berin U. (1974). **Kitaplıkbilim Terimleri Sözlüğü**. Ankara: Türk Dil Kurumu.